

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun
Förlångsö

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken – 19 miljöer, Långasjö socken – 19 miljöer och Vissefjärda socken – 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS: "fornlämning", övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en linugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1–3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

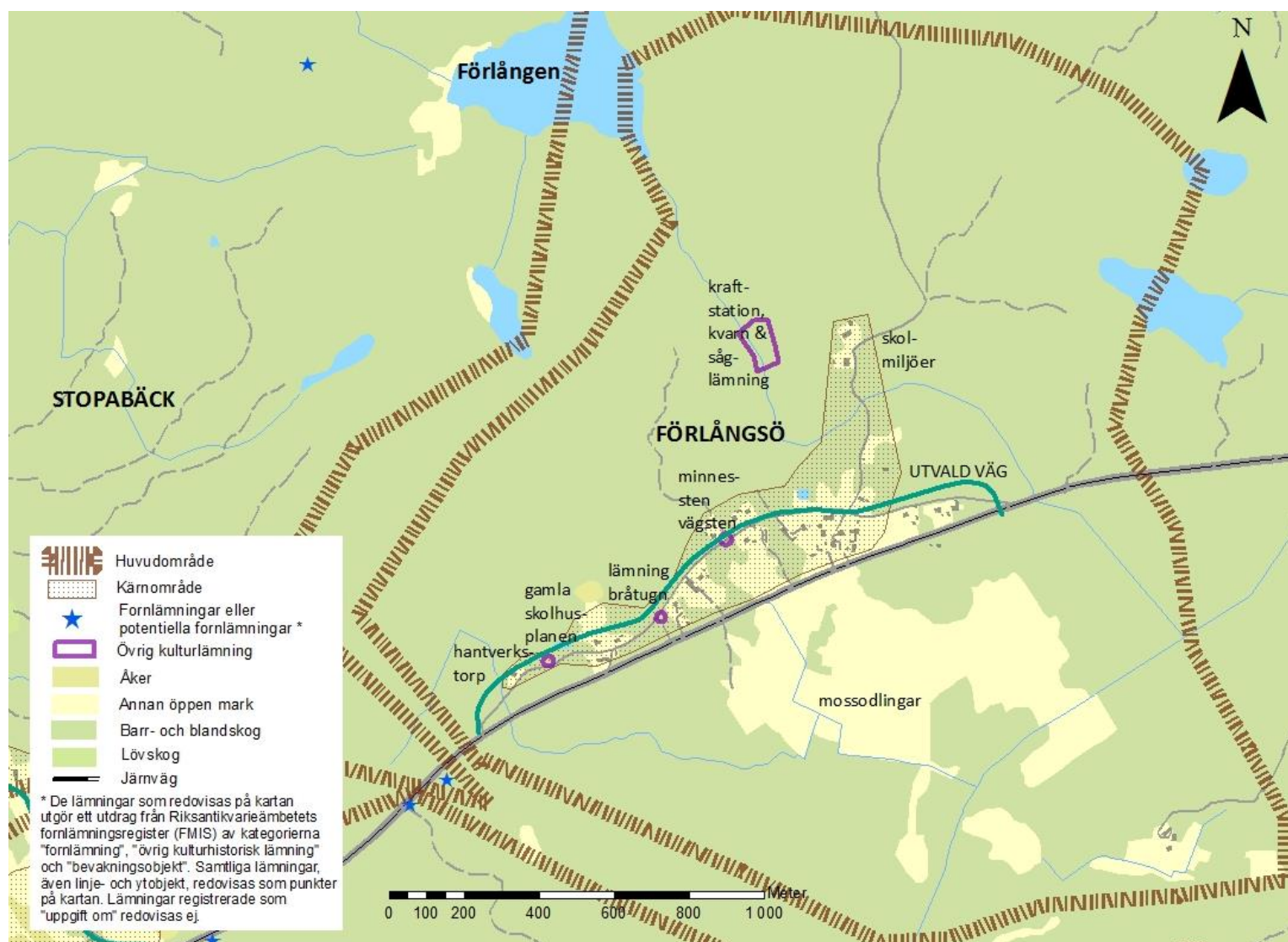
- Klass 1 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövärden och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 – miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otydliggjort dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färggrutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytagna bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

Omslagsbild: För de fattigaste i bondesamhället som inte hade egen gård kunde ett litet torp eller en stuga (lägenhetsbebyggelse) på ofri grund vara ett ställe där man kunde både bo och utöva någon form av hantverk. Här bodde Emma som var sömmerska och Valdemar som var snickare. Verkstaden som hör till var Valdemars möbelsnickeri. Små snickerier var vanliga i kommunen. I Förlångsö har också funnits flera finsömmerskor. Trädgård med potatisland och fruktträd var också livsnödvändiga.

FÖRLÅNGSÖ

Klass 3

Lyckebyåns vägar: Äldre vägsträckningar. Vägsten. Två bevarade skolhus samt äldre skolhustomt.

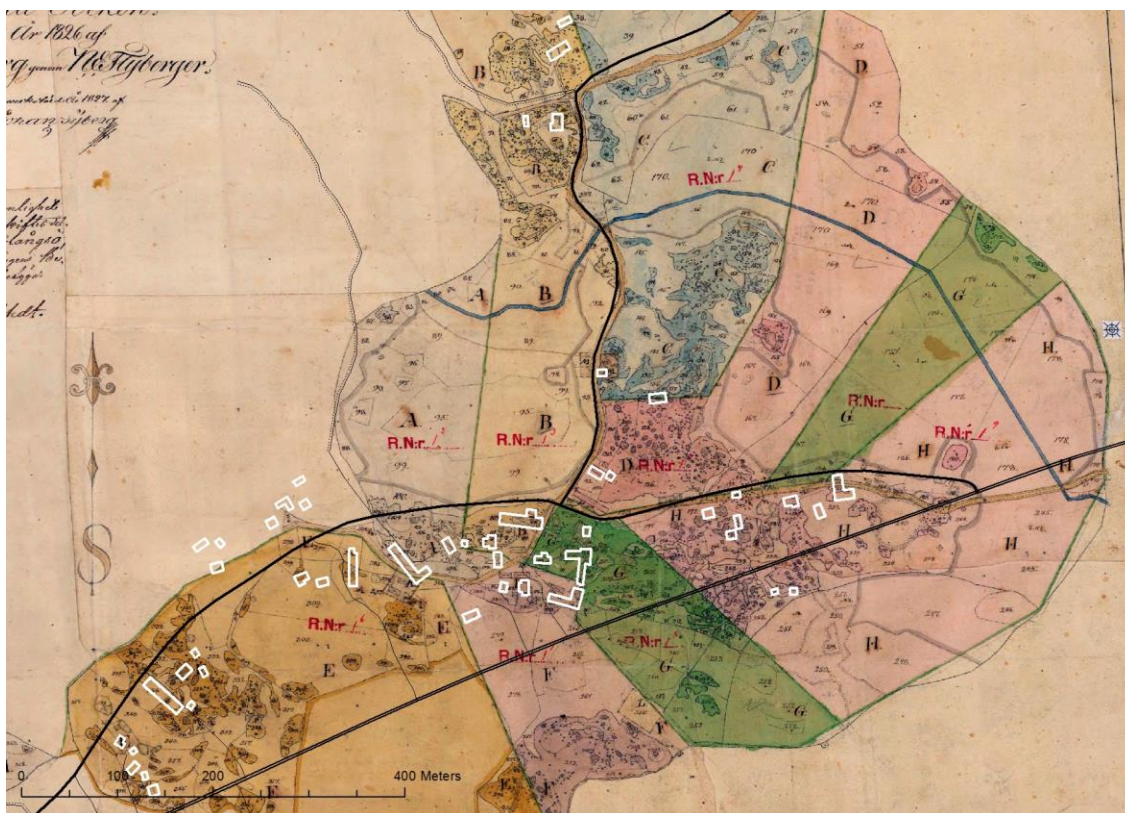
Lyckebyån som resurs: Madslåttermarker. Kvarnplats. Kraftstation.

Skogslandets jordbruk: Långsträckt skiftad by med flera gårdar i gamla byläget. Stora madslåttermarker/mossodlingar.

Skogen som resurs: Ruin efter sågverk/spånhyvel.

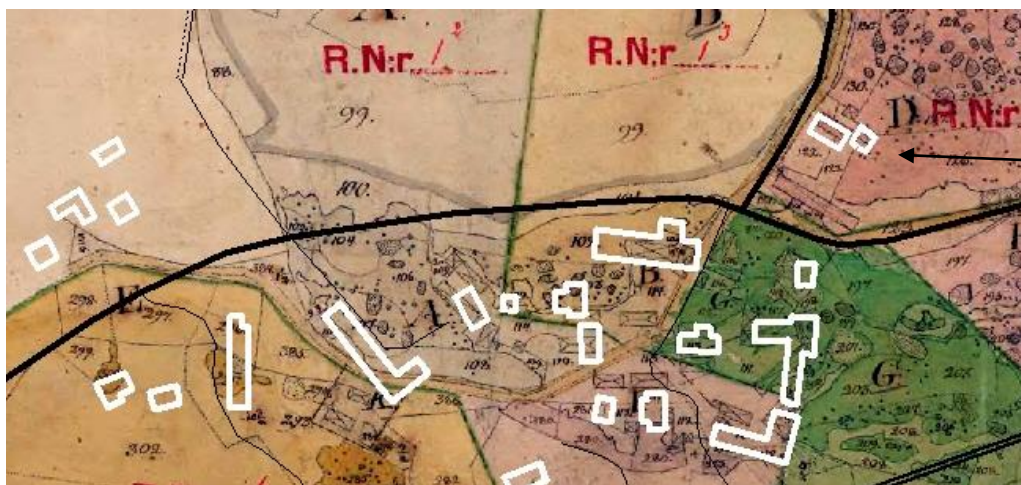
Industri: F.d. såg och kraftstation som hade 90 meter trätub till sjön Förlången.

Förlångsö by är långsträckt, med bebyggelsen orienterad utmed gamla Kalmarvägen. Delar av vägen har samma sträckning idag som i varje fall 1827, då laga skifte genomfördes, delar har också dragits om. Den gamla sträckningen är klassad som en kulturhistoriskt värdefull vägmiljö. Byn har påverkats av den nyare vägen som drogs mot Kalmar på 1950-talet. Den skär av byn från markerna söder om byn, ett stort område med madmarker, före detta slåttermarker och betesmarker, under 1900-talet utdikade mossodlingar. Bebyggelsen präglas av en utskiftad by, dock med flera gårdar på den gamla bytomten, varav en gård med bevarad äldre karaktär. Förlångsö har varit en av de byar i socknen som hade skola. Tre olika generationer skolor, med två bevarade skolhus finns. Till det sena 1800-talets historia hör också grunderna efter en kvarn, en sågverksbyggnad och en kraftstation. Att flera av kvinnorna i byn hade syateljé och sydde för avsalu syns inte i bebyggelsen, eftersom de bedrev sin verksamhet från bostadshusen. Ett av byns torpställen får dock representera denna verksamhet. Här bodde Emma och Valdemar. Hon sydde och han snickrade. Gårdssnickeribyggnaden finns kvar.

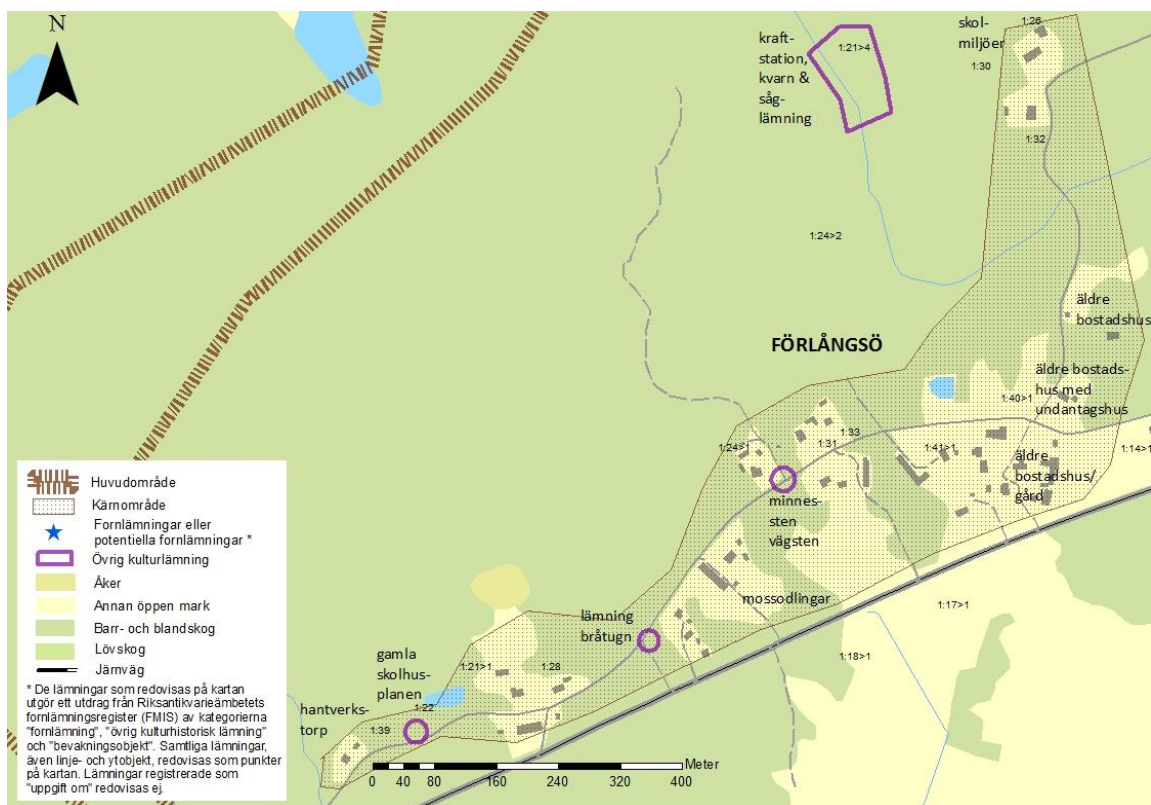
Skifteskartan från 1827 har olika färger för olika fastigheter. De vita byggnaderna och de svarta vägarna är dagens vägar lagda ovanpå den gamla kartan. Jämfört med den bruna vägen 1827 syns att vissa sträckor är samma, t.ex. upp mot skolan, medan andra dragits om. 1950-talsvägen syns som en rak väg nedtill i bild.

Strax söder om byn drar vägen mellan Vissefjärda och Kalmar förbi i öst-västlig riktning. Detta påverkar byn som skurits av från utmarkerna söder om byn. Här ligger och låg ett mycket stort område med mossodlingar. Fram i modern tid användes markerna här också till bete. Detta har dock upphört eftersom djuren inte kan passera Kalmarvägen¹. Den äldre vägen genom Förlångsö har delvis samma sträckning idag som vid skiftet 1827. Bebyggelsen utgörs dels av gårdar med mangårdsbyggnader, ladugårdar och andra ekonomibyggnader, dels av torpbebyggelse. Den ursprungliga bebyggelsen hade karaktären av en s.k. släktby på en höjd, från början säkert en ö i ett landskap med våtmarker och vattenspeglar. På en del ställen finns ännu blöta partier mellan husen, som låter oss ana detta. Det finns inga registrerade fornlämningar (FMIS) inom byn, men det betyder inte att byn inte har bebotts under äldre tid. Kvarnmiljön som utvecklades till sågverk och kraftstation är exempel på en äldre övergiven lämning av kulturhistoriskt intresse. Här fanns kommunens kanske enda eller längsta (90 meter) trätub från sjön Förlången som ledde vattnet. Det tydligaste spåret från detta är det runda hålet i sumpen som finns kvar. Grunderna och en kvarnsten finns kvar, liksom spår av "sågverksplan". Denna miljö är också ett exempel på utnyttjande av vattenkraft, utnyttjade av skogen som resurs och exempel på småföretagaranda. Utmed gamla vägen mitt i byn finns en väghållningssten eller minnessten med text. I södra delen av byn finns rester av en s.k. bråtugn för lin, tidigare på samfälld mark, samt den gamla skolplanen där den första skolan låg.

En förstoring av kartan från 1827 visar hur den äldre vägen gick i en båge mellan husen och att bebyggelsen ligger på samma lägen 1827 som idag, även om de flesta husen byggts senare. Två av husen förefaller vara desamma, bostadshus och undantagshus på Förlångsö 1:5 (vid pil).

¹ Mjölkkorna vallades här över vägen fram och tillbaka till beteshagarna då de skulle mjölkas, fram till 1970-talet.

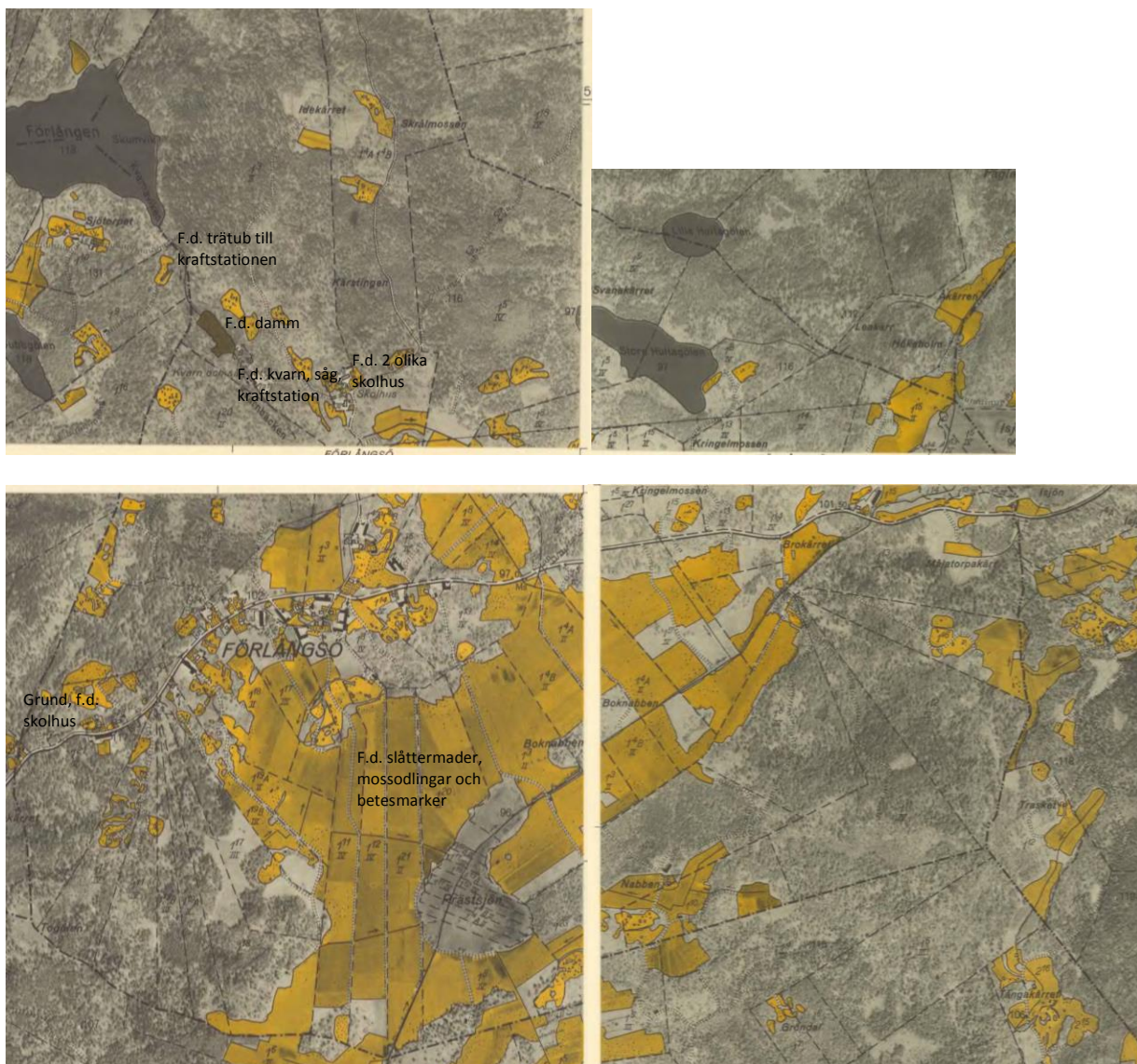

Kärnområde Förlångsö

Det mest utmärkande med Förlångsö idag är den långsträckt byn med bebyggelsen utmed gamla vägen, och att byns marker delas av snabb biltrafik på den raka Kalmarvägen. Bebyggelsen utgörs av många gårdar. De flesta mangårdsbyggnader är ombyggda och moderniserade så att originalutseendet delvis gått förlorat. Flera är av salstyp med frontespis, endast ett fåtal parstugor. De flesta har kvar traditionella rödmålade ladugårdar i skiftesverk. Dessa och andra uthus har stor betydelse för rumsupplevelsen, miljöskapande värde, och är också bärare av kunskap om levnadsförhållanden under bondesamhället. Två gårdar är särskilt välbevarade, 1:8 och 1:5. Flera gårdar eller avstyckade s.k. lägenhetsbebyggelse har bostadshus från perioden kring 1920-talet. Några torp finns också utmed gamla vägen genom byn. Ett av dem är särskilt intressant, eftersom det kan representera både hur torpare kunde försörja sig, och att flera kvinnor här i byn hade syateljéer och sydde för avsalu. I detta torp bodde en period Emma och Valdemar. Hon sydde och han snickrade. Gårdssnickeribyggnaden finns kvar, men syverksamheten syns ej i bebyggelsen.

I norra delen av byn finns två generationer bevarade skolbyggnader (småskolan 1935 – 1951 och stora skolhuset med lärarbostad och slöjdsal, uppfört 1911, upphörde vara skola 1961). Särskilt den bevarade uthus- och dasslängan bidrar till karaktären. Trädgården runt skolan har delvis

präglats av insatser som en av lärarna, Gunnar Gustavsson, gjorde där. Skolroten och upptagningsområdet utgjordes, förutom av Förlångsö, också av byarna Torsjö, Mantamåla, Kammarbo, Björnabygden och delar av Stolpabäck.

Utdrag ur karta från cirka 1940 visar olika fenomen och platser av kulturhistoriskt intresse i byn, t.ex. de stora (moss-)odlingarna söder om byn.

Referenser

Lantmäteriets historiska kartor

Riksantikvarieämbetets Fornsök

I Dackebygd: 1951: Några by- och sjönamn i språklig belysning s 33, 1981 s 79 Handlingar från Förlångsö, 1981 s 44 o 79, 1996 s 117, 1997 s 20.

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Bebyggelse som är traditionell. Mangårdsbyggnader från perioden ca 1820–1880-talet med typisk utformning, bevarad karaktär och ursprungliga byggnadsdelar. Äldre ekonomibyggnader och stenkällare samt traditionella trädgårdar.
- Äldre, grusbelagda byvägar och deras sträckningar inom huvudområdet. Stenmurar, vägstenar och hamlade träd i vägmiljön.
- Blöta partier centralt i byn, som indikerar att byn ursprungligen var en ö med vatten runt om, liksom namnet också antyder.
- Bevarade torp-/backstugemiljöer, flera med historier om hantverkstorp.
- Exempel på tidigare samägd bråtugn (linugn).
- Bevarade skolmiljöer.
- Närheten till Lyckebyån och dess öppna mader med tydliga tidigare mossodlingar.
- Exempel på tidig industrimiljö i form av lämningsmiljö nedströms sjön Förlången, med grunder efter kvarn, såg och kraftstation.

Befintligt skydd

- **Fornlämningar** skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna*, samt *tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Förlångsö utgör en utpekad miljö i det politiskt antagna Emmaboda kommuns **kulturminnesprogram 1984**. Utpekade byggnader i dessa bebyggelseområden ska betraktas som **särskilt värdefulla** ur kulturhistorisk synpunkt och omfattas därmed av förvanskningförbud enligt Plan- och Bygglagen. (PBL 8 kap 13 §).
- **Alla byggnader** omfattas av **varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen**. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- **Särskilt värdefulla byggnader** och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- **Odlingslandskapet** kring Förlångsö är värderat som klass 3 i bevarandeprogrammet "Odlingslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Emmaboda kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län 1995.

- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurer och alléer, omfattas av **biotopskydd** enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)
- Vägen genom Förlångsö är utpekad som en värdefull **vägmiljö** inom projektet "Vägen som kulturarv", framtaget av Länsstyrelsen i Kalmar län och Trafikverket.

Rekommendationer och förslag till skydd

- **Kärnområdena** är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt **särskilt värdefulla bebyggelseområden** enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom **kärnområdena** bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en **antikvarisk förundersökning**. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att **planbestämmelser**, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Inom **huvudområdet** bör hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värden. Gårdarnas byggnader med uthus och ekonomibyggnader som berättar om gånga tiders levnadsvillkor är viktiga. Ängsladorna tillhör denna äldre typ av ekonomi. Skyddsåtgärder som inte är traditionella material kan användas, t ex plåttak. Nybyggnader och tillbyggnader bör anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning.
- **Huvudområdets öppna odlingslandskap** har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- **Gamla vägar** inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.
- En dokumentation av byns bebyggelse är önskvärd.

Förlångsö 1:39, ett av byns torpställen. Här bodde Emma som var sömmerska och Valdemar som var snickare. Verkstaden som hör till var möbelsnickeriet, se bild på omslaget. Exempel på torparnas levnadsvillkor.

Förlångsö 1:21 är en av de äldre gårdarna i byn. Här bodde Carl Alfred som tillsammans med broderns Richard drev sågverket i byn.

Förlångsö 1:21

Traditionell ladugård i skiftesverk, som hör till Förlångsö 1:21, liksom äldre ekonomibygnad i skiftesverk.

"Sjögrens ställe", Förlångsö 1:28, med äldre bostadshus på avstyckad tomt, s.k. lägenhetsbebyggelse. Här bodde August Sjögren med hustru och nio barn. August var träskomakare.

Förlångsö 1:38 är ett exempel på en mindre gård med bevarad ladugård och hönsbushus, samt andra uthus. Bostadshus totalt ombyggt på 1940-talet samt på 1970-talet.

Hönshus, Förlångsö 1:38.

Resterna efter en bråtugn för lin (Förlångsö 1:38).

Mangårdsbyggnaden på gården Förlångsö 1:18. Stilen präglas av symmetri.

Ladugård och äldre ekonomibyggnad på Förlångsö 1:18.

Förlångsö 1:24. Mur, grind och trädgård med grusgång har betydelse för kulturmiljön. Gamla affären och telegraf-stationen. Ägaren Ida bakade tårter och godis till begravingar. En minnessten står vid vägkanten och minner om den äldre vägsträckningen.

Förlångsö 1:17. Äldre bostadshus ombyggt på 1950-talet och tillhörande ladugård.

Ännu finns inne mellan husen en del partier blöt mark, kärr, som visar på att byn ursprungligen bestod av flera mindre öar med bebyggelse, och vatten där emellan.

Förlångsö 1:31. Bostadshus i 1920-talsstil, senare ombyggd, och ett för miljön viktigt uthus. Denna byggdes av handlarens son Richard, som också blev delägare i sågen. Trädgården är enligt uppgift arkitektritad, vilket tillhör ovanligheterna i kommunen. Hustrun Ellen ska ha vävt åt Kalmar hemslöjd.

Förlångsö 1:33. Bostadshus med vissa drag av 1920-talsstil, men mycket förändrat.

Gården Förlångsö 1:41. Mangårdsbyggnad i form av traditionell två vånings parstuga, med tillhörande traditionell ladugård i skiftesverk, samt olika ekonomibyggnader. En tidigare ägare, Stina, hade syateljé på övervåningen.

Gården Förlångsö 1:40, med två ladugårdar av olika ålder.

Gården Förlångsö 1:8 har byns enda mangårdsbyggnad till stor del i originalskick. Läget tillhör också ett av de äldre. Detta intryck förstärks av att platsen ligger högt. En gång var det en ö, med vatten runt om.

Tillhörande ladugård och brygghus till gården Förlångsö 1:8.

Gården Förlångsö 1:12 har två bostadshus i högt äldre bostadsläge.

Gården Förlångsö 1:12 tillhör en av de äldre. Läget på en höjd i landskapet är också ett typiskt gammalt bebyggelseläge.

Förlångsö 1:12. Det stora bostadshuset har förmodligen en äldre timmerstomme, men alla ursprungliga eller äldre material och ytor har bytts mot nya.

Traditionell ladugård i skiftesverk och garage tillhörande Förlångsö 1:12.

Bostadshus i 1920-talsstil, ombyggt på 1960-talet. Äldre och yngre ekonomibyggnader bidrar till rumsupplevelsen (Förlångsö 1:14).

Förlångsö 1:13. Äldre ombyggt bostadshus, utan yttre originaldetaljer.

Äldre och yngre ekonomibyggnader bidrar mycket till rumsupplevelsen (Förlångsö 1:13).

Förlångsö 1:5. Huset har kvar delar av sin grundform, men har också påverkats av en 1950-talsrenovering. Undantagshuset är mer orört.

Förlångsö 1:5.

Norr om gården Förlångsö 1:5 finns resterna av en annan gård. Här en ålderdomlig undantagsstuga med många originaldetaljer, och ur den aspekten med högt kulturhistoriskt värde.

Den f.d. skolan(1911), som också inrymde lärarbostad och slöjdsal (Förlångsö 1:26).

Ett av byns två bevarade skolhus (1935) (Förlångsö 1:32).

Det bevarade utedasset är karaktäristiskt för en skolmiljö. Säkert är det förknippat med många minnen, och det kan berätta för kommande generationer om sanitära förhållanden i början av 1900-talet (Förlångsö 1:32).

Flera generationer murverk från kvarntiden, sågverkstiden och kraftstationen. Här hyvlades också takspån. Bäckens heter Kvarnbäcken (Förlångsö 1:21). En av de gamla kvarnstenarna finns också kvar. Kvarnen har anor från minst år 1700.

Sumpen med det runda hålet som visar diametern på den 90 meter långa trätub som ledde vatten hit från sjön Förlången, nordväst om kvarnplatsen (Förlångsö 1:21).

Söder om byn finns ett stort område med utdikade f.d. mossodlingar. Området användes ursprungligen till slätter, och fram på 1970-talet också som bete för mjölkkor.

Emmaboda
kommun

Länsstyrelsen
Kalmar län